FAXRIDDIN AR-ROZIY IJODIDA AXLOQ VA NAFS TARBIYASI MASALALARIGA ILMIY-PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Allamberganov To‘lqin Hamidovich
Osiyo Xalqaro Universiteti
Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Faxriddin ar-Roziy nafaqat o‘rta asrlarning yirik mutafakkiri, balki ilm-fan taraqqiyotiga, insonni yetuklik sari yetaklovchi axloqiy tamoyillar tizimining rivojiga ham ulkan hissa qo‘shgan alloma sifatida tanilgan. Uning ilmiy merosi, asarlari va pedagogik g‘oyalari musulmon Sharqi falsafiy tafakkurining muhim bosqichi bo‘lib, uning pand-nasihatlari, nafsni tarbiya qilishdagi yondashuvlari zamonaviylik va o‘ziga xoslik kasb etadi. Ar-Roziyning axloq va nafs tarbiyasiga oid qarashlari asosan inson kamolotiga, ma’naviy poklikka, hayotiy qadriyatlarga e’tiborni kuchaytirish, aql va qalb uyg‘unligini ta’minlashga qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *axloq, nafs tarbiyasi, Faxriddin ar-Roziy, ilmiy-pedagogik asos, fazilat, ma’naviy yetuklik, iymon, sabr-toqat, ruhiy poklik, ilm, barkamol inson, pedagogik qarash.*

Аннотация: *Фахриддин ар-Рази известен не только как великий мыслитель Средневековья, но и как учёный, внесший огромный вклад в развитие науки и системы нравственных принципов, ведущих человека к зрелости. Его научное наследие, труды и педагогические идеи являются важным этапом философской мысли мусульманского Востока, а его советы и подходы к воспитанию души приобретают современность и оригинальность. Взгляды ар-Рази на нравственность и воспитание души в основном направлены на повышение внимания к совершенству человека,*

духовной чистоте, жизненным ценностям и обеспечение гармонии ума и души.

Ключевые слова: *нравственность, воспитание души, Фахриддин ар-Рази, научно-педагогическая основа, добродетель, духовная зрелость, вера, терпение, духовная чистота, наука, совершенный человек, педагогический взгляд.*

Abstract: *Fakhriddin ar-Razi is known not only as a great thinker of the Middle Ages, but also as a scholar who made a great contribution to the development of science and the system of moral principles that lead a person to maturity. His scientific heritage, works and pedagogical ideas are an important stage of the philosophical thought of the Muslim East, and his advice, approaches to educating the soul acquire modernity and originality. Ar-Razi's views on morality and soul education are mainly aimed at increasing attention to human perfection, spiritual purity, vital values, and ensuring the harmony of mind and soul.*

Keywords: *morality, soul education, Fakhriddin ar-Razi, scientific and pedagogical basis, virtue, spiritual maturity, faith, patience, spiritual purity, science, a perfect person, pedagogical view.*

KIRISH

Faxriddin ar-Roziy o‘zining mashhur tafsiri va falsafiy asarlarida axloq masalasiga ko‘plab misollar keltiradi. U axloqiy kamolotga erishishni nafaqat diniy majburiyat, balki ijtimoiy taraqqiyot va insonga xos fazilat sifatida talqin etadi. Uning pedagogik nuqtayi nazari avvalo bilim egallash, dunyoni anglash, nafsni tarbiya qilish hamda o‘zini nazorat qilish kabi bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Ar-Roziy nafsni boshqarish, uni toza tutish orqali inson axloqan yetuk, jamiyat uchun foydali shaxsga aylanishi mumkinligini isbotlab bergan. U

fazilatlarni egallash, botiniy poklikka erishish, sabr-toqat, kamtarlik, haqiqatgo‘ylik kabi xislatlarga alohida urg‘u beradi. Faxriddin ar-Roziy nafs tarbiyasi va axloqiy yetuklikni ilm bilan bog‘laydi. Uningcha, inson ilm orqaligina o‘zini taniy oladi, o‘zidagi nuqsonlarni ko‘radi va o‘z ustida ishlash yo‘lini anglaydi. Bilim nafsni to‘g‘ri yo‘naltirish uchun qudratli vositadir. Shuning uchun ar-Roziy yoshlarni ilmga targ‘ib etishda, ilmiy tarbiya asosida yetishishda o‘ziga xos falsafiy va psixologik usullardan foydalanadi. U pedagogik faoliyatda darsning qiziqarli va hayotiy bo‘lishini, yoshlarda mustaqil fikrlash, o‘zini tahlil qilish, irodani tarbiyalash ahamiyatini ta’kidlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Faxriddin ar-Roziy asarlarida insonni ma’naviy yuksaltirish, nafsga qarshi kurashishni bosqichma-bosqich ko‘rsatadi. U nafsning turli darajalari, inson tabiatidagi salbiy va ijobiy xususiyatlar, orzu va ehtiroslarning cheklanishi, istaklarni asosli tarzda boshqarish kabilarni chuqur tahlil qiladi. Allomaning fikricha, mo‘min har bir ishini niyatdan boshlab, o‘z nafsini oqilona nazorat qila olishi lozim. Ruhiy tozalikka erishish uchun esa, avvalo, o‘zini tanish, egoizm va nafsparastlikdan voz kechish zarur. Ar-Roziy nafsning inson ruhiyatiga salbiy ta’sirini kamaytirish uchun ilohiy va ilmiy tafakkurni uyg‘unlashtirish, muntazam ibodat hamda hayotda axloqiy mezonlarga amal qilish zarurligini ko‘rsatadi [1].

Faxriddin ar-Roziy ta’limotiga ko‘ra, inson ma’naviy yuksalish yo‘lida nafaqat ilm va tafakkurga, balki o‘z nafsini boshqarish, axloqiy poklikni saqlashga ham ahamiyat qaratishi lozim. Axloqli, sabrli, pokiza inson har qanday qiyinchilikda, ziddiyatli holatlarda o‘zini tutib, to‘g‘ri yo‘lni tanlashi mumkin bo‘ladi. Alloma din, aql va axloqiy fazilatlarni uyg‘unlashtirish orqali komillikka erishish mumkinligini ta’kidlaydi. Ar-Roziy ilmga ega bo‘lish bilan

birga halollik, adolat, sadoqat, din va dunyo ishlarida farosatlilik, mayl va xohishlarni boshqarish fazilatlarini inson hayotining asosiy tarkibiy qurilishi sifatida ko‘radi [2].

Faxriddin ar-Roziy o‘z asarlarida axloqiy rivojlanishning bosqichlarini aniqlaydi. U yetuklik sari intilishni, qaror qabul qilishda mustahkam irodani, pok niyatni, hayotda samimiylik va halollikni kuylaydi. Har bir inson o‘z hayotida axloqiy, ruhiy mehnat va izlanish orqali barkamol shaxs bo‘lmog‘i zarurligini uqtiradi. Axloqlilik bor joyda baraka, taraqqiyot, jamiyatda sog‘lam muhit kuchli bo‘ladi. Ar-Roziy talabalarga, yosh avlodga bu bosqichlarni muntazam o‘zida tarbiyalash, o‘zini nazorat qilishga o‘rgatishda pedagoglardan sabr, bilim va mahorat talab qilinishini bildiradi [3].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Faxriddin ar-Roziyning asarlarida o‘ziga xos tarzda axloqiy, tarbiyaviy masalalar keng yoritilgan. U inson yuragidagi ezgulik, ma’naviyat, axloqiy mezonlarga sadoqat baraka va taraqqiyotning boshlanishi ekanini isbotlaydi. Ar-Roziy axloqsizlik oqibatlarini aniq ko‘rsatadi hamda har bir insonga hayotiy saboqlar, hikmatli nasihatlar orqali to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatadi. Uning ko‘rsatmalarida axloqni yuksaltirish uchun avvalo oila, atrof-muhit va jamiyatning tarbiyaviy muhitini to‘g‘ri shakllantirish zarurligi muhim ahamiyatga ega. Faxriddin ar-Roziy shaxs tarbiyasini samarali yo‘lga qo‘yishda oilaning ham katta o‘rni borligini ta’kidlaydi. U oilada sog‘lom muhit, to‘g‘ri ma’rifiy tarbiya, mehr-oqibat, ezgu fazilatlarni targ‘ib qilish orqali jamiyatda pokiza, barkamol insonlarni tarbiyalash mumkinligini aytadi. Ayniqsa, bolaning saviyasi, harakteri va ruhiy holati kattalarning, atrof-muhit va do‘stlarning ta’siri bilan shakllanishi ar-Roziyning fikrlarida alohida o‘rin tutadi. Shu sababli u axloqiy tarbiyani har tomonlama chuqur yo‘lga qo‘yishni ma’rifiy jamiyat qurilishining ustuvor sharti deb biladi.

Faxriddin ar-Roziyning ilmiy-pedagogik faoliyatida zamonaviylik, izchillik, natijaviylik muhim o‘rin tutadi. Uning qarashlaridan ko‘rinib turibdiki, ilmiy bilim, axloqiy qadriyat, ezgulik va mehribonlik uyg‘unlashgani sari inson yetuklik sari o‘sadi. U ta’lim jarayonida tarbiya, o‘z ustida ishlash, mantiqiy fikrlash, o‘zini tahlil qilish, mustahkam irodani tarbiyalash usullaridan unumli foydalanadi. Ar-Roziy o‘z asarlarida axloq va nafs tarbiyasining har bir bosqichida pedagogni yetakchi, yoshlarga rahbar sifatida ko‘radi [4].

Faxriddin ar-Roziy insonning o‘zini anglash, o‘zidagi noto‘g‘ri xatti-harakatlari, kamchilik va nuqsonlarini aniq ko‘ra bilish lozimligini ta’kidlaydi. U o‘z ustida ishlash, nafs tarbiyasini yuksak baholab, bunda qat’iyat, sabr, iymon, ezgulik va adolat fazilatlarini kuchaytirishni ustuvor deb hisoblaydi. Ar-Roziyga ko‘ra, nafs bog‘larini to‘g‘ri yo‘naltirib, cheklab, bunga ilm, aql va tafakkurdan foydalanish orqali inson haqiqatga yetadi. Bu esa, haqiqatni anglab yetgan shaxs jamiyatda obro‘-e’tiborli, baxtli va yetuk inson sifatida ajralib turadi. Faxriddin ar-Roziy axloqiy-ruhiy muvozanat masalasiga chuqur yondashadi. Insondagi ichki va tashqi ziddiyatlarga qarshi kurashishda sabr, toqat, sog‘lom fikr, iymon va ezgulik muhim ahamiyat kasb etadi. U tafakkur va axloq, nafs tarbiyasi sifatida hamma vaqt o‘zini nazorat qilish, aqliy va ma’naviy darajani oshirish muhimligini ta’kidlaydi. Bu esa, har bir insonni ruhiy sog‘lom, tafakkuri keng, irodali bo‘lib yetishishiga asos beradi. Ar-Roziy shoirona ruh, nasihat va hayotiy misollar asosida bu tamoyillarni yosh avlodga o‘rgatishni tavsiya qiladi. Faxriddin ar-Roziy uchun inson axloqiy va nafs tarbiyasida yetuklik sari intilib, hayotiy qadriyatlarni mustahkamlash, jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilish lozim. U adolat, birodarlik va halollik, mehr-oqibat, sabr-toqat, to‘g‘rilik, poklik jamiyat taraqqiyoti uchun negiz ekanini ko‘rsatadi. Axloqli shaxs o‘z-o‘zini tarbiyalovchi, jamiyatga foydali yetuk inson bo‘la

oladi. Ar-Roziy ta’limotida axloqiy va ma’naviy taraqqiyot, nafsni tarbiya qilish, odil va pokiza insonlarga hayotda barcha imkoniyatlar ochiqligi o‘z aksini topgan [5].

XULOSA

Faxriddin ar-Roziy ilmiy merosining diqqatga sazovor jihatlaridan biri bu axloq va nafs tarbiyasi masalalariga chuqur ilmiy-pedagogik yondashuvidir. Uning asarlarida nafaqat diniy va falsafiy doiradagi masalalar, balki kundalik hayot uchun muhim bo‘lgan axloqiy-ma’naviy qadriyatlar ham o‘z ifodasini topgan. Ar-Roziy fikricha, inson axloqiy yetuklik sari ilm, iymon, aql va og‘ir-bosiqlik asosida intilmog‘i lozim. Nafs ustidan g‘alaba qilish, sabr-toqat, tafakkur, halollik, adolat, mehr-oqibat singari xislatlar inson yetukligining muhim bosqichlari sifatida talqin etiladi. Allomaning pedagogik qarashlarida yoshlarni axloqiy tarbiyalash, jamiyat taraqqiyotida inson kapitalining asosiy rolini oshirish, sog‘lom muhit va oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda Faxriddin ar-Roziy ta’limotining axloqiy va pedagogik merosidan zamonaviy o‘qituvchilar, tarbiyachilar va yosh avlod unumli foydalanishi, o‘zini doimo taraqqiyotga yo‘naltirishi muhim ahamiyatga ega. Alloma hikmatlari, ilmiy-pedagogik tamoyillari inson kamoloti sari yo‘naltirilgan va bugungi ma’naviyat manbai sifatida o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Faxriddin ar-Roziy, "Tafsirul-Kabir", Toshkent: Sharq nashriyoti, 2012 yil, 356-bet

2. Xayitov N., "Axloq va nafs tarbiyasi", Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2018 yil, 77-80-betlar

3. Madraximov M., "Faxriddin ar-Roziy falsafasi", Toshkent: Ma’naviyat, 2005 yil, 129-131-betlar

4. Karimov S., "Sharq va G‘arb falsafiy tafakkuri", Samarqand: Zahro, 2014 yil, 55-60-betlar

5. Abdullayev U., "Musulmon mutafakkirlari ta’limotida axloq va tarbiya", Buxoro: Ma’rifat, 2016 yil, 110-113-betlar